

Тема 2. **Методологічні підходи до предмету сучасної політичної філософії.**

Методологічні підходи до предмета політичної філософії

1. Позитивістський підхід (сцієнтистський).
2. Ціннісний підхід (аксіологічний)
3. Деонтологічний підхід .
4. Концептологічний підхід.
5. Мультипарадигмальний підхід
6. Структурно-філософський підхід.
7. Дискурсивний підхід.

Різноманітні точки зору на особливості предмета політичної філософії можна об'єднати в сім основних груп, що представляють сім провідних методологічних підходів. До таких ми відносимо наступні:

- позитивістський підхід (сцієнтистський),
- ціннісний підхід (аксіологічний),
- деонтологічний підхід (різновид аксіологічного підходу), що фокусує увагу на політичних ідеалах і нормах, на питаннях про хороше і погане політичному правлінні, про правильну і неправильну політичній практиці;
- концептологічний підхід, який концентрує увагу на базових концептах, що розробляються політичною філософією;
- мультипарадигмальності підхід, який би розглядав предметну область політичної філософії як сукупність різноманітних світоглядних і когнітивних установок (парадигм), що лежать в основі тієї чи іншої течії політичної думки;
- структурно-філософський підхід, що виділяє всередині предмета політичної філософії проблемно-тематичні блоки, аналогічні галузевій структурі філософського знання.
- дискурсивний підхід, що виявляє різноманітні типи та дискурсивні особливості політичного філософування на основі проведення дискурс-аналізу відповідних текстів і публічних інтелектуальних практик.

Розгляньмо далі докладніше позначені методологічні підходи, ілюструючи їх висловлюваннями і думками відомих політичних філософів сучасності.

1. Позитивістський підхід

Для позитивістів або сцієнтистів ідеалом наукового знання виступають дані точних наук, отримані в результаті емпіричних досліджень. Позитивісти проводять суворе розмежування між знанням науковим і знанням гуманітарних. Наукове знання, вважають вони, носить об'єктивний і неупереджений характер, оскільки спирається на точні дані, гуманітарне ж - суб'єктивно, так як оперує ціннісними судженнями і тому не може претендувати на істинне знання про світ. У перспективі, вважають представники даного підходу, все ціннісне знання буде замінено науковим, емпірично верифіковані. Політична практика, на думку позитивістів, в кінцевому підсумку буде прагнути до повного виключення зі свого теоретичного арсеналу ціннісно-орієнтованого знання.

Згідно позитивістської точки зору, ціннісно-орієнтована політична філософія не відповідає ідеалу наукового політичного знання, і тому час її визнано. Ідеї політичної філософії можуть представляти інтерес хіба що для істориків політичної думки. Дана точка зору на предмет політичної філософії набула широкого поширення в 50-60-х рр. ХХ століття в американській політичній науці, котра сповідує біхевіоризм в якості основного методологічного принципу політичних досліджень, що відповідає вимогам науковості. Прихильники біхевіоризму протиставляли емпіризм, інструменталістській утилітаризм і прагматизм власної методології абстрактним метафізичним політичних теорій, під якими малася на увазі політична філософія. Джон Ганнел, який досліджував процес методологічного розмежування між прихильниками позитивізму і філософського осмислення політики в американській політичній науці, відзначав: «Була глибока тріщина між» біхевіоралістами »..., які хотіли трансформувати політичні дослідження в справжню наукову дисципліну», і «антібіхевіоралістами» (або політичними філософами), вірили, що «метою вивчення політики було те, що називалося політичною мудрістю». Деякі дослідники вважали, що до кінця 1950-х виникла небезпека розчинення політичної теорії між полюсами сцієнтизму і філософського моралізму.

Слід зазначити, що в американській політичній науці досить поширеним є вживання поняття «політична теорія» для позначення робіт філософсько-політичного характеру, що спираються на ціннісно-нормативний підхід. У центрі методологічних дискусій, таким чином, опинявся питання про те, чи повинна політична наука включати в себе питання політичної теорії, яка не спирається на біхевіористську парадигму. Представники позитивістського підходу в ході своїх міркувань дійшли висновку про те, що політична теорія переживає епоху свого занепаду, втрачає значення для отримання нового знання про політику,

тобто приречена на повне зникнення. Дана позиція знайшла своє відображення в роботах Альфреда Коббан, Девіда Істона Роберта Алана Даля та ін. Ось як дане явище описав на початку 60-х рр. минулого століття Данте Джерміна: «Думка про те, що політична теорія знаходиться на межі зникнення, з жахливою швидкістю поширюється по цеху політичної науки. На чолі професійних жалобників знаходиться Альфред Коббан, як ніхто інший багато зробив для того, щоб перетворити судження про те, що політична теорія знаходиться в повному занепаді, в практично незаперечна кліше. Есе Коббан вже майже десятирічної давності з очевидністю захопило уми значної частини представників політичної науки, причому деякі з них вже вдалися до похоронних метафор, щоб описати нинішній стан політичної теорії ». Сам Д. Джерміна розділяє іншу точку зору: «Я вважаю, що подібне судження в корені невірне і що тривалий згоду з ним лише приховує той факт, що сьогодні робляться значні зусилля для відновлення політичної теорії як дослідницької традиції. Те, що Коббан описує як занепад політичної теорії, є, з моєї точки зору, криза позитивістської політичної науки. Він зафіксував неминучий занепад політичної теорії, обмеженою рамками дискурсу позитивістської всесвіту, в якій править дихотомія «факт - цінність» ... Політична теорія зможе розквітнути, подібно до того, як це було раніше, лише через відновлення міцної онтології і адекватної епістемології, - це зажадає відмови від фізикалістськи інтерпретації досвіду, яка десятиліттями домінувала в політичній науці. Масштабна філософська трансформація такого роду вже повним ходом йде в нашій дисципліні. Наявні вже зараз результати дозволяють висунути судження про те, що настає період, коли ми зможемо стати свідками повноцінного відродження політичної теорії ». Данте Джерміна мав рацію: констатуючий їм криза позитивістського методу отримав своє вираження в появі робіт великих вчених (Ханна Арендт, Ісайя Берлін і ін.), Що відроджують інтерес гуманітарної громадськості до ціннісно-орієнтованої політичної теорії, званої політичної філософією. Значний внесок у методологічне осмислення предметної області політичної філософії з позиції ціннісного (аксіологічного) підходу вніс Лео Штраус .

2 Ціннісний підхід.

У плані висвітлення ціннісного підходу до предмету політичної філософії звернемося до збірки робіт Лео Штрауса, що вийшов під заголовком «Введення в політичну філософію» , в якому автор критикує позитивізм в політичній науці. Штраус стверджує, що ціннісний підхід в будь-яких соціальних дослідженнях є неминучим. Позитивістська установка на відмову від ціннісного підходу при вивченні політичного життя, на думку Штрауса, є методологічним помилкою. «Неможливо, - пише він, - вивчати соціальні феномени, тобто всі важливі соціальні феномени, не виносячи при цьому ціннісних суджень ... Людина, що

відмовляється розрізняти великих політиків, посередностей і божевільних ошуканців, може бути хорошим бібліографом; але він не здатний сказати що-небудь доречно про політику і політичної історії ... Загалом неможливо зрозуміти думку або дію, не вдаючись до їх оцінки. Якщо ми, як це часто з нами буває, не в змозі адекватно оцінювати, то ми не будемо адекватно розуміти »[25, с. 19 -20].

Політична наука, вважає Штраус, неможлива без ціннісних суджень і установок ідеологічного переваги. Наприклад, коли дослідники проводять відмінності між демократичними і авторитарними властивостями політичних інститутів або політиків, то включають в своє трактування авторитарності все те, до чого вони, як хороші демократи, відносяться несхвально, «або, коли вони говорять про трьох принципах легітимності - раціональної, традиційної і харизматичної - саме використовується ними вираз «рутинізація харизми» видає протестантське або ліберальне перевагу, яке не прийняв би жоден консервативний єврей чи католик: в світлі цього поняття походження Галаки з біблійного пророцтва, з одного боку, і походження католицької церкви з вчення Нового Завіту, - з іншого, неминуче опиняються випадками «рутинізації харизми» [25, с. 20]. Ціннісний підхід при аналізі політики, згідно Штраусу, дозволяє політичної філософії не тільки здійснювати оцінку політичних реалій з позицій їх відповідності тим чи іншим уявленням про суспільне благо і ідеальний суспільний устрій, але також певним чином розуміти і інтерпретувати політичні дії з точки зору їх правильності і справедливості . За Штраусу, наукове і політико-філософське пізнання мають багато спільного. Їх об'єднує прагнення до універсального, достовірного та істинного знання. І те й інше важливо для політичної практики, для розробки політичних стратегій і моделей суспільно-політичного життя. Ідеї свободи і справедливості, які розробляє політична філософія, не менш значущі для діючих політиків, ніж емпіричні політичні дослідження. Політична філософія, згідно Штраусу, розглядає глобальні питання, які пов'язані з великими життєвими цілями людства, прагнути розробити критерії правильного політичного устрою суспільства. Штраус наступним чином трактує предмет політичної філософії: «У словосполученні» політична філософія »слово« філософія »означає спосіб розгляду: розгляду, одночасно зверненого до коріння, і в той же час всеосяжного; слово «політична» вказує одночасно на предмет і функцію: політична філософія звертається з політичними справами таким способом, який повинен мати певне відношення до політичного життя; таким чином, предмет політичної філософії повинен збігатися з метою, з кінцевою метою політичної дії. Темою політичної філософії є великі цілі людства - свобода і правління або імперія; це цілі, здатні підняти всіх людей над їх нікчемними Я »[25, с. 9 - 10]. Для Штрауса очевидно, що політична філософія є галузь філософії. А оскільки головною метою філософії, на його думку, є пошук універсального знання про цілий (Бога, світ, природу речей, людину), то і предметом політичної філософії є пошук універсального знання про політику. Даний пошук не є ціннісно-нейтральним.

Він завжди включає оціночний підхід, пов'язаний з такими поняттями як правильність і справедливість. Політична філософія прагне до знання про критерії правильності та справедливості. «Політична філософія, - зазначає Штраус, - це, з одного боку, спроба з'ясувати справжню природу політичних речей, а, з іншого, - дізнатися, що собою являє правильний або хороший політичний порядок» [25, с. 11]. Штраус розрізняє політичну філософію і політичну думку в плані їх змісту та інтенцій. Не всяка політична думка носить політико-філософський характер. Під політичною думкою маються на увазі будь-які ідеї, думки і судження, що відносяться до політики. Політична думка далеко не завжди стурбована своєю достовірністю і прагненням до отримання цінного знання. До політичної думки можна віднести різноманітні вигадки і політичні ілюзії, що не обтяжують себе аргументи і докази. Навпаки, політична філософія являє собою постійне інтелектуальне зусилля, спрямоване на отримання істинного знання. Розлічаються також традиційні форми репрезентації політичної думки та політичної філософії. «Політична думка, яка не є політичною філософією, знаходить своє адекватне вираження в законах і кодексах, поемах і історіях, брошурах і публічних промовах ...; належної формою подання політичної філософії виступає трактат» [25, с. 12]. Штраус проводить відмінність між предметом політичної філософії і предметами таких дисциплін, як політична теологія, соціальна філософія та політична наука. От політичної теології політичну філософію відрізняє її виключно світський характер, апеляція до божественного одкровення, а до людського розуму. Відмінність же від соціальної філософії полягає в тому, що для політичної філософії всі країни і народи виступають політичними спільнотами, тоді, як соціальна філософія вважає політичну спільноту всього лише частиною того, що позначається поняттям «суспільство». Слід зазначити, що Штраус, хоча і критикує позитивістський погляд, принижує роль політичної філософії в розумінні світу політики, він в той же час розділяє уявлення позитивістів про принципову відмінність наукового та філософсько-політичного знання. У дусі позитивізму Штраус вважає за необхідне відокремлювати наукове політичне знання, володіти яким, на його думку, прагне виключно політична наука, від політико-філософського знання. «Наукове політичне знання, - стверджує Штраус, - насправді є несумісним з політичною філософією» [25, с. 13]. Політична наука, на його думку, виключає філософський підхід, а політична філософія - научний. Незважаючи на власну прихильність філософсько-політичному образу мислення (Штраус вважав за краще себе називати політичним філософом), погляди Штрауса на майбутнє політичної філософії були настільки ж песимістичні, що і у представників сциентистського підходу. Свої думки щодо очікуваної сумної долі політичної філософії в умовах панування позитивістських поглядів Штраус підкріплював міркуваннями про те, що відбувається процесі розпаду її предметної області. Значна частина того, що раніше називалося

політичною філософією, міркував Штраус, емансипувалася, увійшла в предметні області економіки, соціології та соціальної психології. Те ж, що залишилося, розтягнули на частини філософії історії та богослов'я. Ось його сумний висновок: «Чи буде перебільшенням сказати, що сьогодні політична філософія існує тільки як предмет похорону, тобто для історичного дослідження, або ж як тема слабких і непереконливих урочистих заяв» [25, с. 16]. Песимістичній настрої щодо перспектив розвитку політичної філософії можна виявити також в ряді робіт прихильників деонтологічного підходу до предмету політичної філософії.

3. Деонтологічний підхід

Деонтологічний підхід є різновидом ціннісного підходу в політичній філософії. У центрі його уваги - проблеми політичного ідеалу і політичної норми, питання про хорошому правлінні, про політичні помилки і політичних злочинах, про політичний благо.

Деонтологічний спосіб розгляду політики - типовий для всієї класичної політичної філософії від давнини до наших днів, розмірковує про ідеальні і нормативних моделях політичного життя суспільства, про найкращий державний устрій і спосіб правління, про політичну мудрість і мудрих правителів. В даному підході категорії належного, ідеального, універсального, нормативного виступають вихідними при аналізі політичних реалій.

Деонтологічний підхід також передбачає включення в предметну область політичної філософії широкий спектр питань, пов'язаних з проблемами політичної етики і моралі. Сюди належать питання про співвідношення моралі і політичної доцільності, про моральні аспекти політичного вибору і політичної волі, про моральних гранях політичного насильства і протистояння, про справедливу і несправедливу політику.

Включення в політичний аналіз деонтологічної проблематики розглядається прихильниками даного підходу як найважливіша ознака філософського осмислення політики, а, отже, як головна риса політичної філософії, яка робить її предмет відмінним від предмета позитивістської політичної науки.

У числі відомих політичних філософів сучасності, що стоять на позиціях деонтологічного підходу, - французький дослідник Філіп Бенетон.

Бенетон солідаризується зі Штраусом в тому, що вивчення політики неможливо без проведення відмінностей між благими і дурними речами. Ідея описової та аналітичної політичної науки відмовитися від оціночних суджень, зауважує він,

настільки ж абсурдна, «як і ідея медицини, яка забороняє проводити відмінність між здоров'ям і хворобою» [4, с. 23].

Як і Штраус, Бенетон констатує існування процесу маргіналізації політичної філософії, розчинення її предмета в інших соціально-політичних дисциплінах. «Здається, - пише він, що сучасна політична філософія близька до інтелектуального вичерпання (хоча і спостерігається деяке оновлення класичної або класичної християнської філософії), хіба вона не приречена на те, щоб відректися від філософії і розчинитися в політичній науці? Питання залишається відкритим ... »[4, с. 93].

Три моменту, на думку Бенетона, свідчать про посилення в сучасній політичній науці позитивістської позиції, що може привести в підсумку до відмирання політичної філософії.

Перший момент пов'язаний з глибокою кризою марксистської політичної філософії і розпадом комуністичних режимів, чийм обіцянкам і надіям не судилося збутися.

Другий момент полягає в спробі відмови філософського лібералізму від філософії і в утвердженні в якості ведучого методологічного принципу розуміння і пояснення політики принципу розумного егоїзму. Навіть відома робота Д. Ролза «Теорія справедливості», на думку Бенетона, містить в собі інтенцію пониження ролі філософського осмислення політики на догоду уявлення про те, що ідея кожного щодо його власного блага і є його благо, якщо тільки ніхто не зазіхає на вибір іншого . «З цього випливає, що політика зводиться до техніки на службі прав розважливого людини. Філософія при цьому відступає », - стверджує Бенетон [4, с. 94].

Третій момент пов'язаний з тим, що сучасна політична наука взяла курс на розрив з філософією. Зробивши своїм ідеалом помилково розуміється «наукове» знання, політологи стали нехтувати проблематикою політичної філософії. У підсумку, відзначає Бенетон, серед сучасних способів розуміння політики домінуючим виявився не філософський, а позитивістський: «наука» домоглася переваги над філософією. Наслідком відмови від філософського підходу до політики стало торжество позитивістського принципу нейтральності або «об'єктивності». Точка зору зовнішнього спостерігача оголошується вищою точкою зору. Правило нейтральності змушує вченого утримуватися від ціннісних суджень. Згідно позитивістському підходу, наука спостерігає, експериментує, пояснює, але не судить і не наказує. «Галузь науки - це область розуму, питання ж цінностей в результаті підпорядковується ірраціонального» [4, с. 98]. Конфлікт цінностей трактується як чужий науковому підходу до політики. Ціннісний спосіб аналізу

політики зводиться до аналізу думок. «А думок заборонений вхід в град науки, по крайній мере, в якості предмета вивчення» [4, с. 98].

Відмова від філософського осмислення політики, по Бенетона, є глибоко помилковим як з методологічної, так і з практичної точки зору, оскільки недооцінка значущості теоретичних розробок по філософсько-політичній проблематики завдає шкоди реальній політичній практиці. Технологічний або утилітарно-прикладний підхід, який взяв гору в сучасній політичній науці, привів до того, що в політичних дослідженнях стали домінувати ціннісно-нейтральні категорії структурного аналізу і ринкового обміну. «Політика (а в дійсності демократична політика) стала схожою на ринок, де відбувається раціональний обмін, мотивовану інтересом. Політичний режим не є більш головною причиною всього самого важливого в соціальному житті людей, він втратив цей статус, поступившись місцем таким категоріям, як соціальна структура, «культура» або ринок. Політика розчинилася в соціальному» [4, с. 102]. Посилення позитивістської тенденції в політичній науці Бенетон пов'язує з бурхливим розвитком теорії суспільного вибору або Public Choice. «Мислителі цієї школи аналізують політику ... в термінах вартості, вигоди і ризику або, якщо хочете, в термінах ставок, стратегій і стратегічних контекстів. Вибір виборців, програми партій, громадські рішення по суті своїй належать до того ж типу інтерпретації, що і економічна поведінка: у акторів завжди є лише одна підстава для дії, вони намагаються раціональним і егоїстичним чином отримати максимальну вигоду, змінюються лише ситуаційні логіки» [4, с. 104]. Подібна інтерпретація політичних реалій, позбавлена оціночного моменту, вважає Бенетон, призводить до того, що стираються принципи відмінності в поведінці людей. Постулати теорії суспільного вибору зрівнюють весь світ: людина завжди і скрізь однаковий. «Нацистський лідер, продавець скла, голлістський виборець, людина, що займається біржовими спекуляціями ... - все в основі своїй зрозумілі однаковим чином» [4, с. 104]. Ставши на точку зору критики позитивізму в політології, Бенетон вважає за необхідне включення в предметну область політичної науки традиційні питання політичної філософії, що містять ціннісні моменти. До таких належать, перш за все, питання про хороших і поганих політичних режимах і інститутах, про політичну свободу і її кордонах, про політику як мистецтво, про добро і зло. Деонтологічний підхід до розуміння особливостей предметної області політичної філософії розділяє відомий британський дослідник Девід Міллер - професор і викладач політичної теорії Оксфордського університету. «Ми можемо визначити політичну філософію, - зазначає Міллер, - як дослідження природи, причин і наслідків влади хорошого і поганого правителя» [18, с. 10]. Гарне правління полягає в дотриманні принципу справедливості. Здійснення на практиці даного принципу впливає на якість життя людей, оскільки дозволяє людям спокійно жити і працювати. До головних

питань політичної філософії Міллер відносить наступні: «Чи дійсно те, в якій державі ми живемо, впливає на наше повсякденне життя? Чи справді ми можемо вибрати своїх правителів? Або ж форма правління нам непідвладна? І чи можемо ми знати, чому одна держава краще, а інше гірше?» [18, с. 13]. У центрі уваги політичної філософії, вважає Міллер, стоїть питання про те, яка найкраща форма правління. Це питання, в свою чергу, змушує задуматися над тим, чи можуть люди самі вибрати форму правління, або вона зумовлена непідвладними їм силами. В тому випадку, якщо ми станемо на позицію історичної зумовленості вибору форм правління, тобто, на позицію історичного детермінізму або фаталізму, питання про найкращій формі правління втратить свій смисл. По думку Міллера, на початку ХХІ століття виникло нове протязом фаталізму, що розвивається в рамках теорії глобалізації. Даний напрямок отримало своє втілення у відомій роботі Ф. Фукуями «Кінець історії». «Розвиток нової, глобальної економіки, - пише Міллер, - породило думка про те, що якщо держава хоче влитися в цю економічну систему, у нього практично не залишається простору для маневру. Будь-яка держава, яка спробувало б чинити опір ринкової системи, відразу зіткнулося б з економічною кризою. І єдиний тип держави, який здається життєздатним в умовах глобальної конкуренції, це ліберальне демократичну державу. Зрозуміло, держава може бути іншим, наприклад, мати ісламський режим, але розплатою буде більше або менше економічне відставання, а платити таку ціну не бажає жодне суспільство. Суть цієї теорії, відомої як «теорія кінця історії», полягає в тому, що під впливом економічних факторів все суспільства прийдуть до більш-менш схожим типом управління» [18, с. 17]. Фаталістическая концепція кінця історії буде підірвана реальними подіями, переконаний Міллер. Уже сьогодні розвиваються руху, що піддають критиці хід сучасної глобалізації, йде процес наростання націоналізму. «Ці тенденції ставлять під сумнів ідею про те, що економічний розвиток - головна мета суспільства. На перший план виходить ідея загальнолюдських цінностей. Зараз це центральна проблема політичної філософії. І навіть якщо ми обмежимося спорами про політику (це основне проблемне поле політичної філософії), все равно доведеться порушити питання про те, чи можна пожертвувати економічною свободою заради загальної рівності, обмежити особисту свободу в ім'я зміцнення суспільства» [18, с. 17 - 18]. Політична філософія, по Міллеру, займається життєво важливими питаннями, пов'язаними з проблемами реального політичного вибору. Він заперечує тим, хто вважає марними політико-філософські міркування про правильне правління і закликає тих, хто хоче змінити порядок речей, займатися практичними справами - виходити на вулиці, влаштовувати демонстрації тощо Саме ідеї, що розвиваються політичною філософією, зробили вирішальний вплив на хід важливих історичних подій. Важко, наприклад, оскаржити величезний вплив трактату Ж-Ж. Руссо «Про суспільний договір» на історію Великої Французької

революції. У зв'язку з цим Міллер наводить слова Томаса Карлейля: «Жив-був чоловік на прізвище Руссо, він написав книгу, в якій не було нічого, крім ідей. Оправи другого видання цієї книги були зроблені зі шкіри тих, хто сміявся над нею спочатку» [18, с. 21]. Потреба в політичній філософії, вважає Міллер, є завжди, особливо в ті періоди, коли суспільство стикається з незвичайними ситуаціями, коли вступають в конфлікт ціннісні орієнтації. Тут центральним стає політико-філософське питання про пріоритет цінностей. Наприклад, в конфлікт можуть вступити такі цінності, як закон і порядок, з одного боку, і свобода особистості, з іншого боку, свобода особистого вибору і вірність національним традиціям. Проблемне поле політичної філософії, вважає Міллер, зазнає змін у міру появи нових актуальних питань політичного життя суспільства, що вимагають глибоких філософських відповідей. Однак незмінно в центрі уваги політичної філософії виявляються такі питання: «Чому політика необхідна? Яке право має будь-хто примушувати іншу людину робити що-небудь проти волі? Чому я повинен підкорятися закону, якщо я з ним не згоден?» [18, с. 26]. В ході розгляду традиційних і новітніх проблем політичної філософії, вважає, Міллер, неможливо стояти на позиції ціннісного нейтралітету, на позиції якогось бога-олімпійця, неупереджено спостерігає за ідейними суперечками. Особисто сам Міллер не приховує своїх політичних поглядів, приводячи на користь своєї точки зору певні аргументи. «Неможливо писати про політичну філософію, не будучи політичним мислителем. І хоча я намагався показати читачеві, що не існує єдино прийнятної відповіді на питання, з приводу яких йдуть запеклі суперечки, я також не приховував своїх власних уподобань», - констатує дослідник [18, с. 29]. Своєобразне бачення предмета політичної філософії ми знаходимо у Олександра Пятигорського в його роботі «Що таке політична філософія: роздуми і міркування. Цикл лекцій» (М., 2007). В трактуванні предмета політичної філософії, даної Пятигорський, деонтологіческая парадигма трансформована в епістемологічних. А саме, автор стверджує, що політична філософія має справу виключно з розумовими рефлексіями з приводу політики в формі ідеально-нормативних образів або абсолютів. «Об'єкт політичної філософії, - стверджує Пятигорський, - це політична рефлексія, рефлексія про політику». «Предмет - основні поняття політичної рефлексії» [20, с. 28; 29]. Основними поняттями політичної рефлексії, по Пятигорському, виступають поняття політичної влади, держави, революції і війни. У мисленні кожної людини присутні якісь стереотипні образи, які позначаються даними поняттями. Ці поняття-образи розкриваються Пятигорський через введення додаткового інструментального поняття - «абсолют». Згідно автору, політична філософія має справу з абсолютною політичною владою, абсолютним державою, абсолютної революцією і абсолютної війною, тобто, - виключно з ідеально-нормативними образами-рефлексіями. Ці образи - явища когнітивного світу, а не об'єктивного буття, вони не онтологічно, а епістемологічні. Вони відносяться до філософської

рефлексії, а не до фактів об'єктивної реальності. П'ятигорський зазначає: «Говорячи про абсолютне, я підкреслюю, що це - термін політичної філософії, в даному випадку моєї. І буде нісенітницею, якщо ви відкриєте вікно і скажете: «О, здається, починається абсолютна революція!». Або радіо пищить, або телевізор що-небудь показує: «О, це пахне не яким-небудь Косово або Чечнею, а абсолютної війною!». Ви повинні розуміти, про що ми говоримо, адже не про те, що відбувається в Косово або на Кавказі, - нічого подібного. А про те, що відбувається в нашому власному мисленні і в сприйнятті інших людей »[20, с. 31]. Ідея абсолюту - це той ідеал, до якого людина співвідносить реальні політичні події і політичні практики, ідеал, який виступає в свідомості кожного інструментом політичної рефлексії. Даний ідеал рефлексує людиною як справжня чи несправжня революція, справжня або несправжня війна і т.д. Такого роду оціночні рефлексії походять від певних мислительних установок. Для одних, абсолютної революцією, тобто, справжньою, була більшовицька революція 1917-го року, з якої порівнюються як з ідеальною моделлю інші революції. При порівнянні обов'язково виробляються оціночні судження. Наприклад, Освальд Шпенглер на наступний день після того, як трапилася німецька революція 1918 р, писав: «Німці, нездари, яка ганьба, що це за революція, нісенітниця якась! Дурниця, курям на сміх. Ось росіяни зробили справжню революцію »[20, с. 32]. Тобто, Шпенглер, який аж ніяк не поділяв ідеї комунізму, в своїй оцінці німецької революції виходив не з власних ідеологічних уподобань, а з присутньої в його мисленні абстрактної ідеї про те, як повинні робитися справжні революції взагалі. Саме такими граничними абстракціями в їх інструментальному застосуванні до реальної політики, абстракціями, які виступають у своїх перетворених формах (політичні символи, міфи, симулякри), на думку П'ятигорського, і займається політична філософія. Так, наприклад, тоталітаризм розглядається їм як перетворена форма абсолютного держави, а тоталітарний лідер - як символічне втілення даної перетвореної форми. Тоталітаризм, по П'ятигорському, є дітищем ідеї абсолютного держави в його граничній версії. Більш того, феномен тоталітаризму загострив філософське питання про абсолютне державі, поклав початок проблематизації ідеї держави взагалі [20, с. 106]. Інтересно авторську версію деонтологічних поглядів на предметну область політичної філософії пропонує російський політолог і професійний політик Едуард Бурбуліс. Своєобразіє політичної філософії Бурбуліс бачить в тому, що для неї основним предметом розгляду є політика як мистецтво можливого, як політичне життєтворчість. Політичне життєтворчість, на думку політолога, має бути орієнтоване на систему чотирьох базових цінностей. Перша цінність - істина: професійний політик покликаний і зобов'язаний судити про дійсність, спираючись на наукову культуру, що дозволяє уникати поверхневу оцінку подій, прогнозувати наслідки цих подій в тривалій перспективі, пов'язувати ці події в певну систему. Друга базова цінність

- гармонія чи краса. Вона пов'язана зі здатністю політика до продуктивній уяві, близькому до естетичної художньої діяльності. Третя цінність - добро: для одухотворення влади професійний політик повинен керуватися духовно-моральними і філософсько-світоглядними орієнтирами. Четверта цінність - користь. Саме вона домінує в політиці, оскільки реальна політична діяльність завжди пов'язана з ідейно-прагматичним результатом (С. 19-21). «Таким чином, з точки зору політичної філософії універсальна система базових фундаментальних життєвих цінностей буде виглядати у вигляді кварти: істина, добро (як сукупне моральний зміст людського життя), краса і користь. А професійний політик, покликаний одухотворити влада, повинен володіти природним культурним багатством у вигляді гармонійного поєднання цих цінностей. Розрив або спотворення цих чотирьох підстав життєдіяльності згубні для особистості, включеної в політичний процес, так і для суспільства, яке відчуває на собі результати його діяльності» (Бурбуліс Г.Е. Політична філософія як життєтворчість // ПОЛІТЕКС = POLITECH: Політична експертиза: Альманах. вип. 2. - СПб .: 2005. С. 21). Практичної мірою реалізації чотирьох базових цінностей, їх реальним синтезом, вважає автор, є свобода. Питання про свободу розглядається їм як основне питання не тільки політики, а й політичної філософії. Свобода ж трактується як вибір в спектрі можливого (Там же. С. 31, 32) Згідно Бурбуліс, політична філософія є продукт думки-діяльності того чи іншого політичного філософа. Вона індивідуалізована, пронизана екзистенційними мотивами особистості мислителя. Політичного філософа цікавить не політика сама по собі, не влада як її квінтесенція, а смисловий зміст, людський вимір політики. Політичний філософ сам визначає текст і контекст світу політичного, сам задає його смисли (Там же. С. 22-23). «Корінний питання політичної філософії - це питання про те, який сенс, яке суттєвий зміст має в житті кожної конкретної людини політичне як соціальна реальність» Там же. С. 23). Професійна роль політичного філософа, вважає автор, полягає в тому, щоб всю свою наукову і філософську спроможність реалізувати з позиції активного громадянина і цілеспрямованого політика. «На цій посаді політичний філософ завжди морально присягає служити спільноті - суспільству» (Там же. С.24-25). На думку Бурбуліс, політичний філософ - НЕ сторонній спостерігач і аналітик політичних реалій, а той, хто прагне з позиції певної системи ціннісно - життєвих орієнтирів розкрити смисли подій, у вир яких він сам особисто занурений. «Політична філософія, - констатує автор, - і є виявлення і артикулювання цих смислів, а на їх базі - системи цінностей, тобто сенс-діяльність» (Там же. С. 30). «Політичний філософ - це той, хто не може філософствувати без внутрішнього звернення до політики і займатися політикою без внутрішнього звернення до філософії, а політична філософія - це продукт, який створює політичний філософ» (34) Свої оригінальну концепцію політичної філософії Бурбуліс позначає терміном « політософія ». Розшифровуючи дане

поняття, автор зазначає: «Змістовно політософія є єдністю політичної мудрості і мудрої практичної політики, а точніше - мудрою практичною життєдіяльністю. У цьому концептуально-смысловому значенні політософія розглядається як новий спосіб розуміння світу, як новий вид практичного творення світу і, в кінцевому рахунку, як якісно новий спосіб життя» (Бурбуліс Геннадій. Місія політології в сучасній Росії (Людина політософській в лабіринті політики) Матеріали ... 3 1). Виникнення даної концепції автор пов'язує зі зростаючою в глобалізованому суспільстві потребою в політичній мудрості і здійснюваної на її основі гідної та ефективної політичної практикою. Політософія трактується як незамінна в епоху глобалізації пізнавально-проективна, ціннісно-смыслова, житнепрактическа діяльність, призначена для наукового осмислення нових політичних реалій і вироблення нових способів практичної життєдіяльності. Ця потреба збігається з проблемами, загрозами та викликами, прагненнями та сподіваннями, які все гостріше характеризують сьогодні світову політику і майбутнє глобального співтовариства. Основне питання політософії: як людині жити гідно серед людей, в рідній країні і в сучасному світі? Політична мудрість з позиції політософії означає здатність людини усвідомлювати і діяти відповідно до універсальними цінностями людського буття. «Свята трійця» політософії: Людина - Влада - Свобода. Стратегічна мета політософії - світотворення. Вихідні поняття політософії: політична мудрість, мудрість людського буття, виробництво свободи, одухотворена влада, толерантна відповідальність. (Людина політософській в лабіринті політики). Матеріали для діалогу-дискусії на засіданні Клубу уральських політологів «20-річчя уральської школи політології: випробування кризами». Москва - Челябінськ. 29 травня 2009 року. С. 1 - 57) .В останнім часом в інтелектуальних колах стає поширеною думка про те, що політична філософія здатна органічно поєднувати в собі наукові і ціннісні підходи при вивченні політики, аналіз об'єктивних політичних реалій з аналізом нормативних моделей політичного життя. Таким чином, знімається питання, поставлене позитивістами, про витіснення політичної філософії за межі наукової мислі. За з'єднання наукових методів і ціннісно-деонтологічних підходів в політичній філософії виступає, наприклад, французький дослідник П'єр Манан. У роботі під назвою «Загальнодоступний курс політичної філософії», виданої в Парижі в 2001 році, П.Манан говорить про неправомірність жорсткого протиставлення наукового і ціннісного знання. На його думку, політична філософія з'єднує в собі дві фундаментальні цінності - цінність Науки і цінність Свободи. Даний підхід цілком реалістичний, бо наука і свобода в реальному політичному житті перебувають у стані змінного панування: то наука командує свободою, то свобода командує наукою. «... Ці дві інстанції, ці дві» цінності »дійсно панують над нашим життям: наші суспільства організовані заради Науки і заради Свободи. Це - факт і, я думаю, факт, який визначає наше нинішнє становище ». Політическа філософія, згідно Манану, починаючи з Макіавеллі,

основним предметом свого вивчення робить не так питання про ідеальний політичному устрої, скільки питання про реальних і можливих формах організації політичного життя суспільства або про політичні тілах. Манан розшифровує поняття політичного тіла таким чином: «У тілі» все »присутній в кожній частині, загальна життя оживляє кожну частину, бо вона оживляє ціле. Саме це є найбільш значущим аспектом даного поняття, набагато більш важливим, ніж евентуально підпорядкування частин один одному і цілому. Таким чином, ідея тіла в застосуванні до політичних спільнот аж ніяк не є грубою і механічної; навпаки, це ідея складна і воістину духовна: вона означає, що в політичному співтоваристві кожен елемент є самим собою і одночасно - всім, він живе своїм власним життям і одночасно життям цілого. І в цьому сенсі будь-який політичний співтовариство якимось чином є тіло Згідно Манану, в поле зору сучасної політичної філософії виявляються три виміри політичних тел: реальне, можливе і віртуальное. Реальні політичні тіла - це вже сформовані в історії людства територіально окреслені і духовно об'єднані політичні пристрої. До них відносяться города-поліси, нації-держави, імперії. Возможні політичні тіла - це перспективні проекти політичного устрою, тобто моделі більш-менш ймовірного політичного майбутнього. Аналіз можливих політичних тел передбачає застосування політичною філософією методів наукового прогнозування і сценарного підходу при осмисленні політичної жінні. К віртуальним політичним тіл, судячи із загального пафосу книги, Манан відносить мрії людей про єдиному гармонійному світі, світі загальної згоди і взаємного визнання, світі, в якому панують загальнолюдські цінності. При розгляді імперії як політичного тіла, Манан виділяє імперію реальну, імперію можливу і імперію віртуальну. Як приклад реальної імперії сучасного світу їм називаються Сполучені Штати Америки. США є реальною імперією тому, що саме вони сьогодні диктують всьому світу правила політичної гри.

«Імперія реальна - це, звичайно, американська імперія. Сполучені Штати, зазначає автор, - не тільки виконують «функцію імперії», будучи гарантом, споживачем і останньою інстанцією, до якої вдаються в разі крайньої потреби, - таку роль відіграла Великобританія в ХІХ столітті; Сполучені Штати роблять набагато більше, вони здійснюють даний імперське правління, не тільки завдяки прямому втручання, дипломатичному, фінансовому або військовому, але ще більшою мірою завдяки тому, що вони встановлюють правила, за якими переважна більшість мешканців планети погоджується жити ... ». Прикладом можливої імперії, по Манану, виступає проект об'єднаної Європи: «Імперія можлива - це та, яку коли-небудь створить Європа, якщо будівництво Європи до чого-небудь приведе». Під віртуальною ж імперією Манан має на увазі владу всього людства в цілому, слабким прообразом якої виступає ООН. Значительное увагу в своєму курсі політичної філософії Манан приділяє аналізу Європи як

можливого політичного телу. Внутрі європейських країн, відзначає він, відбувається зіткнення двох основних проектів розвитку - проекту національного суверенітету і проекту об'єднання з іншими європейськими державами в єдине загальноєвропейський співтовариство. Найкращим же проектом можливої Європи, на думку Манана, є такий проект, в якому діалектично будуть з'єднуватися обидва даних тренда. Как будь-яке тіло, політичне тіло під назвою «Європа» має мати свої певні межі. Європа не може нескінченно розширюватися. «Європа, - пише Манан, - повинна перш за все визначити свої кордони, причому не тільки лінії на карті або місцевості; вона повинна встановити духовні межі, прийнявши для цього відповідне рішення щодо Сходу, тобто України і Росії, і щодо Південного Сходу, тобто Туреччині ». Можливість Європи стати самостійним політичним тілом, вважає Манан, в значній мірі буде залежати від того, яким чином вона стане вибудовувати свої відносини з США. При цьому Європа неминуче постане перед важким вибором: «залишатися як і раніше гігантом, нездатним зашнурувати собі черевики, - або робити реальної свою потенційну силу». На думку Манана, існує певна спокуса представляти майбутню Європу в вигляді універсального Держави-нації. Але даний проект неспроможний, оскільки містить в собі двозначність: «Незрозуміло, чи йде мова про новий великий, дуже великому протагонисте нового століття поряд зі Сполученими Штатами, Китаєм і так далі. Або ж мається на увазі щось протилежне: не створення нового політичного тіла, а інституалізація кінця політики, зведення спільного життя до прав і правил громадянського суспільства і цивілізації ». Для самого Манана найкращим був би другий шлях. «Європа», пише він, - це якась політична можливість, тому що вона обіцяє вихід з політики, прощання з політикою. Так ми зможемо уникнути обмеженості і розчарування, що не відокремлюваних від будь-якої політичної форми ... Ми відчуваємо, що світ готується вийти з століття політики, щоб організуватися без посередництва політики, і ми приєднуємося до цього руху, тому що воно, як видається, призведе до остаточного здійснення взаємного визнання. Вихід з політики дозволить нам реалізувати те, чого не могла забезпечити жодна політична форма. Заявляє про себе світ над- або постполітичної, світ безпосередньо політичний ». Перспектива звільнення від політики спокуслива, але в той же час громадський порядок, заснований виключно на гуманітарних принципах, є ілюзорним. Будь-які гуманітарні устремління, зазначає Манан, виявляються марними, якщо не отримують необхідне політичне обрамлення. «Новий порядок не зможе виникнути, якщо ми не наважимося прийняти обмеження старого порядку, тобто обмеження наших умов політичного існування. А ці обмеження в свою чергу, дадуть можливість реалізувати людяність людини, без ілюзій, але в істині його політичну природу ». У своєму курсі політичної філософії Манан не обмежується розглядом виключно питання реальної і можливої організації різних політичних тел. У центрі його уваги

проблеми розуміння і реалізації політичної волі. Свобода, як було заявлено автором на самому початку курсу, виступає фундаментальною цінністю, навколо якої вибудовуються теоретичні побудови західноєвропейської політичної філософії. Слід цієї традиції і Манан, розглядаючи крізь призму поняття свободи такі феномени, як демократія, держава, комунізм, нацизм, права людини та ін.

4. Концептологічний підхід

В основі даного підходу лежить ідея про те, що політична філософія являє собою інтелектуальну діяльність з конструювання різних концепцій, на основі яких здійснюється теоретичне осмислення феноменів світу політики. По відношенню до ідеології і живий політичній практиці політична філософія виступає в ролі концептуального ядра, що задає теоретико-методологічні підстави для пояснення та інтерпретації політичних явищ.

Концептологічний підхід до предмета політичної філософії передбачає концентрацію дослідницької уваги на аналізі певної серії концептів і способів їх інтерпретації представниками різних ідейно-політичних течій. Даний підхід представлений у вітчизняній політичній філософії роботами Т.А. Алексеевой і В.П.Макаренка.

Т.А.Алексеева дає наступне трактування концепції як основного будівельного матеріалу політико-філософського знання: «Концепція - це щось більше, ніж просте найменування явища або речі. Можна, наприклад, говорити про концепцію президентства». У цьому випадку, ми маємо на увазі не конкретного президента, а сукупність ідей про спосіб організації виконавчої влади. Концепція, таким чином, носить загальний (загальний) характер в тому сенсі, що може бути застосована до декількох об'єктів, в широкому сенсі - до всіх об'єктів, що володіють тими ж певними характеристиками ... Формування концепцій - це необхідний крок у процесі міркувань; концепції - «інструменти», за допомогою яких ми думаємо, критикуємо, аргументуємо, пояснюємо і аналізуємо ... Для того, щоб зробити наше сприйняття навколишньої дійсності осмисленим, ми повинні надати спостережуваним нами явищам сенс - це відбувається через конструювання концепцій».

Політична філософія прагне перевести систему політичних понять в концепції. В результаті формулюються концепції ключових понять політичної думки, таких, наприклад, як «свобода», «справедливість», «рівність», «порядок», «розвиток» і ін. Оскільки в рамках різних концепцій одного і того ж поняття даються неоднакові його інтерпретації, то між різними концепціями розгортається конкурентна боротьба. «Фактично кожен термін втілює в собі кілька конкуруючих між собою концепцій, причому жодну з них ми не можемо визнати в якості «істинної». Ця боротьба виливається в концептуальні

суперечки. Аналіз даних суперечок і прагнення до подолання інтерпретаційних протиріч, вважають прихильники концептуального підходу, є головними завданнями політичної філософії. У той же час, ті, хто займається вивченням предмета політичної філософії, розуміють, що концептуальні суперечки часто є нерозв'язними, оскільки в основі кожної філософсько-політичної концепції лежить певна ідеологічна установка. Ліберально орієнтована політична філософія буде розвивати, наприклад, такі концепції справедливості, з якими навряд чи погодяться політичні філософи лівої орієнтації. «Для багатьох філософів, особливо соціалістичної орієнтації, розподільна справедливість виступає в якості фундаментального морального імперативу. Для інших, наприклад, для Фрідріха фон Хайєка, лауреата Нобелівської премії, прихильника ринку і противника планової економіки, поняття «соціальної справедливості» представляється «образою» самого поняття «справедливість».

Представники концептуального підходу вводять в обіг поняття «концепт». Концепт - це кластер ідей та інтерпретацій, що виникає навколо певного політичного поняття. Інакше кажучи, концепт - це «смісловий згусток», що дозволяє згрупувати якісь явища, що володіють загальною ознакою під одним «шапкою». Концепт поліваріантен в своїй інтенції, передбачає безліч інтерпретаційних версій і тому відкритий для нових інтерпретацій. «Всякий концепт передбачає рухливість, мінливість, здатність як би «плавати» всередині концепції. Це не стільки тверде ядро, скільки вузол концепції (sore). В іншому випадку ми не могли б стверджувати, що конкуренція розгортається навколо одного і того ж поняття. Кожну з інтерпретацій концепту ми можемо назвати його концепціями. Іншими словами, ми розуміємо кожен концепцію як розкриття змісту і розвиток концепту».

Розробники концептуального підходу розглядають предметну область політичної філософії як динамічно розвивається концептосферу, всередині якої відбувається зіткнення ідеологізованих комплексів інтерпретацій концептів, які стали предметом дискусій в академічних і політичних колах. Ідеологічна орієнтація розглядається як системоутворюючі початок для конструювання тієї чи іншої версії політичного концепту. Ось чому в своїх роботах прихильники концептуального підходу диференціюють філософсько-політичні інтерпретації концептів по їх світоглядно-ідеологічним підставам, виділяючи ліберальні, соціалістичні, анархічні, марксистські, феміністські, комунітаристських, постмодерністські і інші інтерпретації таких концептів, як «свобода», «демократія», «справедливість» і т. д. в сучасній політичній філософії. Соединеніє концептологіческого підходу з аналізом світоглядних та ідеологічних установок призводить до виділення в рамках сучасної політичної філософії безлічі конкурентних концепцій, представлених авторами, що відносяться як до однієї і

тієї ж ідеологічної формації, так і до різних ідейно-політичних і філософських течій. Наприклад, В.П.Макаренко при аналізі концепту «рівність» / «нерівність» розглядає ліберально-егалітаристські концепції рівності (концепції коштів і шансів), представлені в роботах М. Уолцера і А.Сена, і конкуруючі з ними, але теж ліберальні, розподільні концепції рівності Д. Ролз, Т.Нагеля, Д.Міллер, Р.Дворкіна. Макаренко зазначає, що правомірність концепту рівності для розвитку філософсько-політичної думки і політичної практики не заперечується жодним з ліберальних авторів, які вважають соціальну рівність необхідним морально-політичним вимогою. Однак кожен з них заперечує трактування рівності, дану іншими. «Ніхто з авторів, - пише Макаренко - не заперечує моральне значення соціальної рівності. М.Уолцер відкидає просте рівність на користь складного. Д.Міллер відкидає рівність матеріальних умов і розділу благ між членами суспільства на користь загальної рівності статусу ... Р.Дворкін вважає, що схвалення рівності ресурсів впливає з схвалення абстрактного політичного рівності всіх громадян ... »Представлення про політичну філософію як перекличці і конкуренції ідей в рамках певної концептосфери лягло в основу змісту і структури нового підручника з політичної філософії Т.А.Алексеевой «Політична філософія: Від концепцій до теорій» (М., 2007). Розуміння філософсько-політичної діяльності як формування смислового ядра і складання системи логічних аргументацій на користь тієї чи іншої інтерпретації конкретного концепту дає автору підручника підставу для виділення трьох форм існування політичної філософії: 1) конструктивізм - конструювання ідеальних образів якоїсь політичної структури або рішення будь то політичної проблеми; 2) артикулювання - розкриття змісту і роз'яснення змісту тієї чи іншої концепції; 3) інтерпретація - трактування наявних філософсько-політичних текстів. Процес артикулювання або роз'яснення концепцій трактується як їх актуалізація. Актуалізація проявляється у включенні смислового ядра концепцій у вирішення актуальних проблем політичного життя. Тим самим концептосфера політичної філософії перетворюється в концептосферу ідеології, яка націлена на ідейну організацію певної політичної практики. Роз'яснюючи ідеологічну трансформацію політичної філософії, Алексеева звертається до робіт американського політолога Майкла Фрідена: «Політичні концепції, згідно Фрідену, утворюють те, що він називає» ідеологіями », цілісні системи ідей, що створюють підстави для пояснення і критики політичного життя, - це основні будівельні блоки нашого мислення про політику. З цих будівельних блоків - концепцій свободи, рівності, справедливості, влади, авторитету, пов'язаних між собою певним чином, і утворюються всі сучасні політичні ідеології ».Каждая ідеологічна система вибудовується навколо певних концепцій свободи, рівності, демократії і т.д., підтримує певну інтерпретацію концептів. Однак концептуальна зчипка між політичною філософією та ідеологією зовсім не означає, що вони тотожні. Головні відмінності полягають в тому, що політична

філософія оперує раціонально збудованим понятійним апаратом і в своїй логічній аргументації, а також в критиці конкурентних поглядів допускає правомірність існування інших інтерпретацій політичних концептів. Ідеологія ж схильна вдаватися до політичних міфологем і суперечливим ірраціонально-емоційним образам. Вона інтенціонально спрямована на легітимацію вже готового, відлитого в чіткі формули знання, і на відміну від політичної філософії не схильна включати в свій арсенал альтернативні інтерпретації концептів.

5. Мультипарадигмальний підхід

Даний підхід до предмета політичної філософії в своїй основі містить ідею тому, що одночасно існує безліч різноманітних видів політичних філософій, кожна з яких служить парадигмою, тобто філософсько-теоретичною базою для певного напрямку політичної думки або для впливової ідеологічної практики. Зазначене подання конструює предметну область політичної філософії на основі виділення і аналізу парадигмальних основ найбільш поширених ідейно-політичних течій. Типовим прикладом мультипарадигмальності підходу до предмету сучасної політичної філософії є роботи канадського дослідника, прихильника політики мультикультуралізму, автора одного з найвідоміших підручників з політичної філософії Уїлла Кімліка. Кімліка виділяє два великих табори в сучасній політичній філософії. В одному таборі - політичні філософи, які поділяють базові принципи ліберальної демократії і розробляють філософсько-теоретичні підстави для підтримки ліберально-демократичних цінностей. До основних видів ліберально орієнтованої політичної філософії Кімліка відносить наступні напрямки: утилітаризм (головна фігура - Томас Нагель), ліберальний егалітаризм (основні фігури - Джон Ролз і Рональд Дворкін) і Либетаризм (центральна фігура - Роберт Нозік). Взяті разом, зазначає Кімліка, вони виступають вираженням політичної мови англо-американської системи ліберальної демократії. Домінуючий дискурс ліберальної демократії базується на таких поняттях-формулах як «права людини», «свобода», «більше благ для більшого числа людей», «рівність можливостей» і ін. Гегемонія ліберального дискурсу настільки велика, що для значної частини людей єдиним політичним мовою виступає мова ліберальних понять і формулювань. В силу цього виділені три різновиди сучасної політичної філософії лібералізму розглядаються Кімліка як її «mainstream». Однак, зазначає Кімліка, завжди існували ті, хто критикував і заперечував повністю або частково ідеї ліберальної демократії, хто пропонував альтернативні концепції та принципи натомість ліберально-демократичного політичного словника. Дослідник виділяє п'ять течій в сучасній політичній філософії, що склали в своїй сукупності альтернативний табір філософії ліберальної демократії. До таких він відносить марксизм, комунітаризм, фемінізм, теорію громадянства, і мультикультуралізм] Кожному з представлених

альтернативних напрямків, стверджує Кімлика, репрезентує амбівалентне ставлення до ідей ліберальної демократії. З одного боку, критиці піддаються ліберально-демократичні теорії справедливості, в яких відсутні такі поняття, як «експлуатація» і «відчуження» (марксизм), «соціальний атомізм» (коммунітаризм), «підпорядкування жінок», «етика відповідальності і турботи» (фемінізм), «культурна маргіналізація» або «асиміляція» (мультикультуралізм), «політична апатія», «переговорна демократія» (теорія громадянства). Але, з іншого боку, політичні філософи альтернативних течій добре розуміють, що дефекти, що виявилися предметом їх критики, кореняться не стільки в самих парадигмах і принципах ліберальної демократії, скільки в їх неправильному втіленні або у відсутності необхідних умов для їх реалізації. Свій аналіз парадигмальних основ провідних і альтернативних течій в сучасній політичній філософії Кімлика починає з виявлення основних соціальних викликів часу, які отримали артикуляцію у вимогах і домаганнях певних соціокультурних груп. Наприклад, політична теорія мультикультуралізму розглядається їм з позицій двох викликів-домагань - домагання на цивільні права і домагання на культурно-політичне визнання. Ідеологія і політична практика, спрямовані на реалізацію даних домагань, в позначається такими базовими поняттями: «політика відмінності», «політика ідентичності», «політика визнання», «мультикультуралізм». Все розглядаються Кімлика течії сучасної політичної філософії аналізуються їм через призму їх взаємовпливу допомогою обопільної критики, в результаті чого відбувається «перехресне запилення» кожного з напрямків новими положеннями та ідеями, а отже - трансформація парадигмальної бази і в підсумку - так льнейшее розвиток всієї сучасної політичної філософії. Торію громадянства, наприклад, під впливом комунітарної критики 1980-х рр. включив в свою парадигмальную основу концепції соціальної спільності і соціальної злагоди, поняття політичної апатії, що призвело до помітного посилення інтересу академічної громадськості до самої теорії громадянства, до її активного просування. Цьому сприяв і певний політичний контекст. Інтерес до теорії громадянства, зазначає Кімлика, було запалено не тільки згаданим теоретичним розвитком, але також низкою обставин і трендів світового масштабу кінця 80-х - початку 90-х рр. минулого століття. До них відносяться: збільшення апатії виборця; сплеск націоналістичних рухів у Східній Європі; політична напруженість, пов'язана з формуванням мультикультурного і мультинаціонального складу населення в Західній Європі; провал концепції держави загального благоденства в Англії; спад довіри до глобалізації і відчутних втрат в національних суверенітети і т.д. Всі ці події і процеси дали зрозуміти, що стан і стабільність сучасної демократії залежать не тільки від належної роботи її основних установ, але також від якості і стану громадянського суспільства, від почуття громадянської ідентичності, від здатності громадян до толерантності, до спільної роботи з іншими, відмінними від них, від їхнього

бажання брати участь в політичному процесі, від їх досвіду соціальної відповідальності і т.д. Без громадян, що володіють усіма вище перерахованими якостями, управління демократичною державою буде утруднений о. Як зауважив Хабермас, «установи конституційної свободи стоять рівно стільки, скільки населення готове дати за них», тобто вони стоять рівно стільки, у скільки їх оцінює общество. Мультіпарадигмальний підхід до аналізу напрямків в політичній філософії Кімліка поширює на аналіз течій, які існують всередині окремо взятого напрямку. Так, наприклад, всередині фемінізму він розрізняє такі його різновиди: ліберальний фемінізм, марксистський фемінізм, Лібертаріанська фемінізм. Окремо виділяються феміністські теорії, що лежать по ту сторону мейнстріму англо-американської політичної філософії. До них Кімліка відносить теорії фемінізму, в основі яких лежать парадигми психоаналізу і постструктуралізму. В інших дослідженнях дані теорії позначаються як радикальний фемінізм і феміністський постмодернізм.

6. Структурно-філософський підхід

Даний підхід до предмета політичної філософії знайшов своє відображення в ряді навчальних курсів з політичної філософії, які читаються сьогодні в вузах Росії. Він детально викладено в роботах А.С. Панаріна, І.А. Василенко, а також в наших публікаціях. Суть підходу полягає в тому, що проблемно-тематичний поле політичної філософії поділяється на кілька галузевих компонентів, схожих з прийнятою в Росії структуралізації предмета філософії і суміжних з нею діциплін (наприклад, зі структурою філософії історії). • Відповідно до даного підходу виділяються наступні підрозділи політичної філософії: політична онтологія, політична антропологія, політична аксіологія, політична епістемологія, політична праксеологія. • Розглянемо в короткій формі структурні компоненти зазначених підрозділів політичної філософії. Політична онтологія - це вчення про політичному бутті, що включає наступні ключові тематичні розділи: - політичний простір і політичний час, - політичне життя, - політичний процес («запусковий механізми». Вектори, динаміка, закономірності, випадковості, конфігурації, патерни, стадіальність, альтернативність, стохастичність), - взаємозв'язок з іншими сферами соціальної онтології (право, мораль, економіка, культура та ін.). Політична антропологія - вчення про «людину політичному». Тут розглядаються такі питання: - межі, види, межі та можливості політичної волі і політичного творчості політичних суб'єктів, - людина перед обличчям влади, екзистенціали політичного життя людини (політичний страх, політичні надії, політичне визнання, політичний ескапізм, політичне забуття і ін.) - питання політичної захищеності особистості, умов її політичного, соціокультурного і духовного комфорту при певних політичних режимах, - гуманістична ціна суспільно-політичних пре утворень, - сутність та

структура політичної ментальності, її роль у визначенні специфіки тих чи інших укладів політичного життя, - культурно-антропологічна типологія представників різних ідейно-політичних течій, - регіональні і національні політико-антропологічні типи, - політична еволюція і культурно-політичні особливості масової людини («одновимірної людини»), - трансформація політичного життя людини в інформаційному суспільстві, - антропологічні основи політичної міфології і політичного Лідерства і др. Політическая аксіологія - це вчення про універсальні і ідеологічних політичних цінностях, системах і типах ціннісних орієнтацій в політичному світі. У політичній філософії філософсько-теоретичному аналізу традиційно піддавалися такі ціннісні антиномії як: - порядок і хаос (анархія), - свобода і рабство, - громадянськість і підданство, - легітимність і свавілля, - справедливість і несправедливість, - рівноправність і нерівність в правах, - політична цілісність і політичний розкол, - збереження (консервація) і зміна (реформа, революція), - інтернаціональність і національна самобутність, - відповідальна політика і безвідповідальна політика і т.п. Політичні цінності мають моральну забарвлення і тісно пов'язані з такими етичними цінностями як загальне благо, правда, чесність, людську гідність і др. Существовать також ідеологічно орієнтовані ціннісні системи координат. У поєднанні з певними ідеями, принципами, практичними установками вони утворюють дискурсивно-ідеологічні комплекси різних ідеологічних напрямків в політиці. Такими є дискурсивно-ідеологічні комплекси різноманітних різновидів консерватизму, лібералізму, соціалізму, комунізму, радикалізму, націоналізму, расизму, космополітизму, тоталітаризму і ін. Політична філософія не тільки розглядає вже сформовані дискурсивно-ідеологічні комплекси, але і займається конструюванням нових ідеологем, прогнозуванням очікуваних ідеологічних трендів, конструюючи при цьому моделі майбутніх ідейно-політичних і культурно-політичних ситуацій як регіонального, так і общемірного масштабів. Наприклад, в даний час досить актуальним для політичної аксіології є питання про перспективи політичної толерантності як ліберальної цінності в ситуації мультикультурності. Політическая епістемологія розглядає проблеми пізнання світу політичного, логічних структур концептуального освоєння політичного буття, його філософських, парадигмальних та ідеологічних основ. Однією з центральних проблем політичної епістемології є питання про специфіку мови політичної ідеології і політичного міфотворчества. В рамках політичної епістемології здійснюється аналіз фундаментальних понять і категорій політичної науки з позицій їх логіко-пізнавальних і евристичних функцій, розробляються нові парадигми і терміни, виявляються нові смислові аспекти вже знайомих понять. Політична епістемологія в даний час представлена безліччю методологічних течій, серед яких можна виділити наступні: • політична метафізика і теологія • політична історіологія • політичний позитивізм • політичний раціоналізм • політична герменевтика • політична феноменологія •

політичний конструктивізм • політичний постмодернізм • політична синергетика • політична семіотика

Політическа праксеологія формулює концепції політико-преобразовательной діяльності політичних суб'єктам підприємств. Її головним предметом аналізу виступає політичне творчість мас, народів, класів, інститутів, еліт, лідерів і історичних особистостей. Іншими словами, політична праксеологія - це філософія політичного мистецтва - мистецтва політичного управління, політичного владарювання і волевиявлення. Це мистецтво спільного життя і опору тому, що суспільній свідомості сприймається як несправедливість, пригнічення, свавілля і т.п. В силу своєї прагматичної спрямованості політична праксеологія виявляється чітко ангажованою філософсько-політичної Субструктура. Яскравим тому прикладом є такий політико-праксеологічний розділ теорії марксизму-ленінізму як науковий комунізм. Крім вищеназваних розділів політичної філософії можна також виділити політичну кратологію як розгорнуте вчення про політичну владу, а також політичну комунікативістіку як комплекс навчань про політичної комунікації як певний тип інформаційно-комунікативних обмінів.

7. Дискурсивний підхід

Біля витоків дискурсивного підходу до дослідження політико-філософської проблематики стояли французькі постмодерністи - Мішель Фуко, Жан Бодрійяр, Жак Дерріда, Ролан Барт, Жан-Франсуа Ліотар. В теперішній час цю традицію продовжують Ернесто Лаклан, Шанталь Муфф, Славој Жижек, а також представники феміністського напрямку в політичній філософії - Джудіт Батлер, Сейла Бенхабіб, Кріс Уидон і др. Політико-філософський постмодернізм являє собою критичну філософську рефлексію щодо дискурсу лібералізму, який панує в сучасній політичній філософії. Критичний аналіз дискурсу лібералізму починається з критики проекту Просвітництва [9], в основі якого лежать принципи раціоналізму, логоцентризма, прогресизму, універсалізму. Дискурсивне панування лібералізму передбачається долати за допомогою вироблення альтернативних дискурсів, для яких характерний антилогоцентризм, тобто відмова від ієрархізма і бінарної асиметрії в моделюванні політичних реалій. В феміністської критики ліберальних теоретичних моделей державного і суспільного життя антилогоцентризм проявляється у виявленні різного роду дискримінацій (дискримінація населення «бідних» держав, дискримінація національних, етнічних, релігійних та сексуальних меншин, Гендерні і расистські дискримінації). В якості альтернативної моделі політичного устрою суспільства, як правило, пропонується мережевий принцип організації державного і суспільного життя, який відкидає не тільки ієрархізм, але і централізм у всіх різноманітних формах свого проявлення. В політичній теорії фемінізму моделі політичного централізму і домінування розглядаються як

прояв «патріархату» , суттю якого виступає ієрархічний контроль в просторі і часі Чоловіки - глави Сім'ї. У суспільстві протягом тисячоліть, згідно феміністської концепції, існувало нормативно-гарантоване згоду щодо чоловічого домінування і жіночого підпорядкування. Центральне місце в феміністської критики панівних поглядів на політичну владу займає концепція набуття / усвідомлення сили (empowerment). Чоловіки, стверджують феміністки, бачать владу, як влада над (power over), в той час, як жінки бачать її, як набуття / свідомість сили для (empowerment to) .В феміністському дискурс-аналізі політичної сфери підкреслюється відмінність між терміном «empowerment» , який включає стратегію переконання, і терміном «authority» (влада). За останнє десятиліття були опубліковані численні книги і статті, що розкривають феміністську інтерпретацію політики за допомогою концепту набуття / усвідомлення сили - politics of empowerment. Представники фемінізму виявляють домінування чоловічого дискурсу в складанні текстів і програм з політичної філософії. Згідно їх позиції, жінки довгий час залишалися безсловесними, будучи виключеними навіть зі словника політичної філософії. Разом з актуалізацією категорії гендеру в сферу інтересів філософських і політичних наук було включено комплекс тем, присвячених інтелектуально-політичної участі жінок. Феміністська трансформація дискурсу політичної філософії почалася з переформулювання і введення нових дослідницьких завдань. Наприклад, був зроблений виклик конвенціональних визначень політики, було поставлено питання, яким чином гендер конструює жіночий філософсько-політичний досвід, і як етнічність, раса, класовий інтерес в поєднанні з гендерної приналежністю впливає на політичні дії і політична свідомість. Стали аналізуватися взаємини між жіночою політичною практикою і політичної теорією. Одним з напрямків подолання панування чоловічого політичного дискурсу став амбітний проект ревізії всієї історії політичної філософії від Платона до Хабермаса .В основі феміністської критики філософсько-політичного дискурсу відомих мислителів минулого і сучасності лежить ідея про те, що дискурс переважної більшості політичних теорій є наслідком патріархального конструювання основних категорій. Так, наприклад, поняття «політичне» конструюється через виключення жінок і всього того, що є феминністю і жіночим тілом. «Якості, властиві чоловікам, і політика йдуть рука об руку, а все, що протилежно і протиставлено політичного життя і політичних чеснот, завжди було представлено жінками ...». У зв'язку з цим в якості однієї з найважливіших завдань, що стоять нині перед теоретиками фемінізму виступає завдання переінтерпретації філософсько-політичних текстів з позицій гендерного підходу в цілях перетворення теорії демократії в теорію ПОДИНА політичного і громадянського рівності. Розглянуті нами підходи до предметної області політичної філософії, звичайно ж, не ізольовані один від одного. У конкретних текстах ми можемо виявити поєднання відразу декількох

представлених трактувань предмета даної галузі знання. Це не означає, що їх автори були методологічно непослідовні. Це означає, що тільки взяті в комплексі різноманітні теоретичні моделі предмета політичної філософії можуть дати про нього більш-менш цілісне уявлення. Важливо відзначити, що в 2000-і роки істотний вплив на процес розширення предметно-дискурсивної сфери сучасної політичної філософії надали теорії масової комунікації, інформаційного суспільства, глобалізації, суспільства знання та ін. Одночасно з цим в останні роки активно йде процес оновлення парадигмальної бази політичної філософії. В даний час всередині даної дисципліни здійснюються відразу кілька парадигмальних поворотів, а саме: 1) дискурсивно-комунікативний (фокусування на вивченні дискурсу політичних комунікацій); 2) маркетинговий (використання маркетингового дискурсу і ринкової метафорики в процесі аналізу політичних феноменів і процесів); 3) антропологічний (звернення до вивчення людського капіталу, переживань політичного суб'єкта); 4) «ідеальний» (активізація інтересу до вивчення ролі ідей і символів в політиці, розробка проблем символічної політики); 5) перформативний (осмислення політики як мистецтва і креативної практики, що використовує «м'які» інструменти владарювання).

Питання для самостійного контролю: 1. З якого часу політична філософія знаходить свій самостійний дисциплінарний статус? 2. Які розбіжності між прихильниками позитивістського і аксіологічного підходів в розумінні предмета політичної філософії? 3. Що таке деонтологічний підхід до політичної філософії? 4. Який внесок внесли російські дослідники в теорію предмета політичної філософії?